

Yavuz Köktaş, Prof.Dr.

1969 yılında Trabzon Ofta doğdu. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "es-Sa'lebi'nin el-Keşf ve'l-Beyan İsimli Tefsirinde el-Hac Suresinin Tahlil ve Tahkiki" konusundaki çalışmasıyla yüksek lisansını (1996), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Metin Tahlili Açısından Fethu'l-bârî ve Umdetü'l-kârî'nin Mukayesesi" adlı teziyle doktorasını tamamladı (1999). Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi'nde 2000 yılında yardımcı doçent, 2005'te doçent, 2010'da da profesör oldu. Halen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 880
İSAM Yayınları 55
İlmî Araştırmalar Dizisi 29

© Her hakkı mahfuzdur.

**FETHU'L-BÂRÎ VE UMDETÜ'L-KÂRÎ'NİN
METİN TAHLİLİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yavuz Köktaş

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Eserin bu baskısı
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
İkinci Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayınlanmıştır.

Proje koordinatörü Tuncay Başoğlu

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 20.06.2008 tarihli
ve 2008/17 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Nisan 2009
İkinci Basım: Kasım 2020
ISBN 978-625-7205-64-1

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Köktaş, Yavuz

Fethu'l-Bârî ve Umdetü'l-Kârî'nin metin tahlili açısından incelenmesi /
Yavuz Köktaş. - 2. bs.- Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
363 s. ; 23,5 cm. - (Yayın No ; 880. İSAM Yayınları ; 55. İlmî Araştırmalar
Dizisi ; 29)

Kaynakça ve dizin var.

ISBN 978-625-7205-64-1

İçindekiler

Kısaltmalar 9

Önsöz 11

GİRİŞ 15

I. Konunun Belirlenmesi 15

II. Araştırmanın Amacı 18

III. Araştırmanın Metodu 20

IV. Araştırmanın Kaynakları 23

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN TAHLİLİNİN MAHİYETİ ve FETHU'L-BÂRÎ ve UMDETÜ'L-KÂRÎ'DE METİN TAHLİLİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 27

I. Metin Tahlilinin Mahiyeti 27

A. Metin Tahlili Sorunu 27

B. Metnin Mahiyeti 33

C. Metin Tahlilinin Mahiyeti 46

D. Metin Tahlilinin Bazı İlimlerle İlişkisi 51

1. Metin Tahlili-Şerh İlişkisi 51

2. Metin Tahlili-Usûl-i Fıkıh İlişkisi 54

3. Metin Tahlili-İlmü'l-belâga İlişkisi 60

4. Metin Tahlili-Garîbü'l-hadîs İlişkisi 64

5. Metin Tahlili-İhtilâfü'l-hadîs İlişkisi 67

6. Metin Tahlili-Metin Tenkidi İlişkisi 69

7. Metin Tahlili-Mantıksal Analiz İlişkisi 72

II. Fethu'l-bârî ve Umdetü'l-kârî'de Metin Tahlilinin Kavramsal Çerçevesi 74

A. Zâhir / Murad 75

- B. Delil-Delâlet-İstidlâl-İstinbat 77
- C. İhtimal 81
- D. Te'vil 85
- E. Hikmet 88

İKİNCİ BÖLÜM

METİN TAHLİLİ AÇISINDAN FETHU'L-BÂRÎ ve UMDETÜ'İ-KÂRÎ'NİN MUKAYESESİ 93

- I. Sened Tahlili Açısından 93
 - A. Buhârî Senedlerinin İttisal ve İnkıtâ Açısından Değerlendirilmesi 95
 - B. Buhârî Râvilerinin Cerh ve Ta'dîl Açısından Değerlendirilmesi 106
 - C. Buhârî Senedlerinin Diğer Açılardan Değerlendirilmesi 116
- II. Metin Tahlili Açısından 125
 - A. Fikhî Hadislerin Değerlendirilmesi 126
 - 1. Emir-Nehiy ve Fıkıh 126
 - 2. Fiil ve Fıkıh 150
 - 3. Ta'lîl ve Fıkıh 162
 - 4. İhtilâfü'l-hadîs ve Fıkıh 166
 - 5. Kelime Tahlilleri ve Fıkıh 176
 - 6. Belâgat ve Fıkıh 179
 - B. İhtilâflı Hadislerin Değerlendirilmesi 187
 - 1. Mahreci Aynı Olan Hadisler 187
 - 2. Mahreci Aynı Olmayan Hadisler 192
 - a. Rivayetin Taaddüdü 192
 - b. İhtilâfı Çözmenin Diğer Yolları 194
 - C. Müşkil Hadislerin Değerlendirilmesi 208
 - 1. Müteşâbih Hadisler 209
 - 2. İman ve Akaid ile İlgili Hadisler 211
 - 3. Hadis-Olgu İlişkisi 216
 - 4. Hadis-Âyet İlişkisi 224
 - 5. Diğer Müşkil Hadislerin Değerlendirilmesi 230
 - D. Hadislerin Garibü'l-Hadîs Açısından Değerlendirilmesi 239
 - 1. Kelimelerin Lugavî, Örfî ve Şer'î Anlam Açısından Değerlendirilmesi 240

2. Kelimelerde Anlam Daralması ve Genişlemesinin Değerlendirilmesi 242
3. Lafzî Siyakın, Tarihin ve İçtimaî Şartların Belirlediği Anlamın Değerlendirilmesi 246
- E. Hadislerin Hakikat ve Mecaz Açısından Değerlendirilmesi 251
- F. Hadislerin Hikmet Açısından Değerlendirilmesi 256
- G. Hadislerin Bilgi-İstidlâl Açısından Değerlendirilmesi 259
- H. Hadislerin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi 266
 1. Usul Yönünden 266
 - a. Musahhaf 266
 - b. Müdrec 270
 - c. Maklûb 274
 2. Mâna Yönünden 275
 - a. Tarih ve İsimlerle İlgili Metin Tenkidi 276
 - b. Muhteva ile İlgili Metin Tenkidi 287
- III. Değerlendirme 299

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FETHU'İ-BÂRÎ ve UMDETÜ'İ-KÂRÎ'DEKİ BAZI METİN TAHLİLLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 301

- I. Tercihler 301
 - A. İbn Hacer'in Tercih Edilmesi 301
 - B. Aynî'nin Tercih Edilmesi 305
 - C. Diğer Âlimlerin Tercih Edilmesi 306
- II. Tenkitler 312
 - A. Aynî'nin Tenkit Edilmesi 312
 - B. Her İki Şârihin Tenkit Edilmesi 314
 - C. Kültürel Şartlar ve Delâletlerin Nisbîliği 323
- III. Değerlendirme 328

SONUÇ 331

KAYNAKÇA 337

DİZİN 357

Önsöz

İslâm kültür tarihi boyunca ilmî çabaların merkezinde yer alan hadis ve hadisi anlama faaliyeti bugün de aynı konumunu muhafaza etmektedir. Özellikle hadis kültür tarihimizde müstakil olarak hadisleri anlama ve tahlil etme faaliyetini büyük ölçüde şerhler üstlenmiştir. Ancak bunun yanında ihtilâfü'l-hadis, müşkilü'l-hadis, garîbü'l-hadis gibi ilim dalları çerçevesinde hadislerin bazı yönlerinin anlaşılmasıyla ilgili çeşitli çalışmalar ortaya konulmuştur. Fıkıh kitaplarında da hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik büyük bir gayretin varlığı bir gerçektir. Bu bağlamda şerhler, bir hadisi anlamada bütün bu imkânlardan yararlanan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada şerhlerin, son derece renkli anlama ve yorumlamaların malzemesini barındırması ve şârihlerin yaptıkları çalışmaya dair merakımız, ilgimizi onlara çevirmeye sebep olmuştur. Bu eserlere genel olarak bakıldığında dağınık olduğu, herhangi bir metottan yoksun bulunduğu söylenebilir; ancak daha yakından bakıldığında ise bunun böyle olmadığını söylemeye imkân verecek kadar sistemli ve derinlikli olduklarını tesbit etmek hiç de zor değildir. Ayrıca günümüzde yer yer hadislerin anlaşılmasıyla ilgili geçmişin ihmaline yapılan atıflar, bunun gerçek olup olmadığı konusunda ilmî bir araştırma yapma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ilmî ihtiyacı karşılamak için farklı mezheplere mensup ancak aynı hadis kitabını aynı tarih içinde şerheden İbn Hacer el-Askalânî ve Bedreddin el-Aynî'ye ait iki şerhin mukayeseli bir şekilde incelenmesi gerektiğini düşündük. Bu inceleme hadislerin anlaşılması konusunda geçmişin ihmali olup olmadığını ortaya koymasının yanında, aynı hadisi ayrı mezheplere mensup iki âlimin farklı anlamasından yola çıkarak yorum zenginliğinin imkânlarını ve farklı anlamanın tabiiğini ve boyutlarını gösterecektir.

Çalışmamızda bu iki şerhteki muhteva tahlillerini, metin tahlili açısından mukayeseli bir şekilde sistemleştirerek üç bölüme ayırdık. Birinci bölüm metin tahlilinin mahiyetine ayrılmış, burada metin tahlili sorunu, metin ve metnin tahlilinin mahiyeti, son olarak metin tahlilinin bazı ilimlerle ilişkisi incelenmiştir. Özellikle metin tahlilinin bazı ilimlerle ilişkisi incelenirken okuduğumuz şerhlerin bize kaynaklık ettiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Yine aynı bölümde incelediğimiz şerhlerden yararlanarak metin tahliline ait özlü bir kavramsal çerçeve belirlemeye çalıştık. Aslında -belki de daha ayrıntılı işlenebilecek olan- bu kavramsal çerçeve, hadislerin gelişi güzel değil, belli bir sistem ve düşünce çerçevesinde anlaşıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

İkinci bölümde ise çalışmanın ana çerçevesini oluşturan iki şerh metin tahlili açısından mukayese edilerek incelenmiş ve metin tahlilinin nasıl yapıldığının uygulaması ortaya konmuştur. Bu bölüm temelde “sened tahlili” ve “metin tahlili” şeklinde ikiye ayrılmış ve bu başlıklar kendi içinde ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Burada anlama ve yorumlamanın pratiği ortaya konulmuştur. Böyle bir pratik, anlama ve yorumlamanın nasıl yapıldığı konusunda ufkumuzu açmakta ve kanaatimce teorik tartışmalara da bir zemin oluşturmakta, bir katkı sağlamaktadır.

Üçüncü bölümü ise iki şerhi metin tahlili açısından incelediğimiz için metin tahliliyle ilgili bu şerhlere yönelttiğimiz tenkitlere ayırdık. Üçüncü bölümü “Tercihler” ve “Tenkitler” şeklinde iki genel başlığa ayırarak konuyu örneklerle sunmaya gayret ettik. Bu bölümde amacımız, geçmişte nasıl yapıldığını gösterdiğimiz metin tahlili faaliyetinin bitmiş değil, devam eden bir süreç olduğunu ve bir metin tahlili faaliyetinin hangi ilkelere üzerine bina edilebileceğini ortaya koymaktır. Bu şekilde hadislerin anlaşılması faaliyetinde, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurulmaya çalışılmıştır.

Konu incelenirken iki şârihin atıfta bulunduğu kaynaklara ulaşılmasına âzami ölçüde gayret gösterilmiştir. Ayrıca özellikle hadislerin tercümesinde Mehmet Sofuoğlu'nun *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*'nden istifade edildiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Tezde adı geçen şahısların ölüm tarihleri ilk geçtiği yerde verilmiş ve ölüm tarihi tesbit edilemeyenler soru işaretiyle gösterilmiştir. Dipnotlarda yazarlar soyadlarıyla ve eser adları kısaltılarak, tahkik edeni, basım yeri ve tarihi kaydedilmeksizin verilmiş, bibliyografyada ise bu bilgiler açık bir şekilde yazılmıştır.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. İbrahim Canan'a, tezin bir bölümünü okuyup uyarılarda bulunan Prof. Dr. Kemal Sandıkçı ve Prof. Dr. İsmail L. Çakan'a, ayrıca kitabı yayımlayan İSAM yönetimine ve çalışanlarına teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Yavuz Köktaş

İstanbul 2009